

## PERMUTATIV (AL-BADAL) I APOZICIJA (‘AṬF AL-BAYĀN) U ARAPSKOM JEZIKU - SLIČNOSTI I RAZLIKE

### Sažetak

U ovome radu predstavljena su dva sporedna dijela arapske rečenice, permutativ i apozicija. Permutativ je dodatak imenu kojeg kao apozitiv slijedi i pokušava dodatno pojasniti ili čak zauzeti njegovo mjesto, što opravdava semantiku termina *badal* (zamjena). Pravila, nadalje, kažu da neizvedeno ime može biti permutativ, a, zahvaljujući različitim semantikama koje postiže, definiraju se četiri različita tipa permutativa koji zadržavaju svojstvo slaganja u padežu sa antecedentom u svim oblicima.

Apoziciju u arapskom jeziku odlikuje funkcija dodatnog pojašnjenja antecedenta sa kojim dijeli istu padežnu fleksiju, pa je to približava permutativu, ali ih razdvaja činjenica da je permutativ samostalan u svom semantičkom sadržaju te može zamijeniti antecedent, a da rečenica zadrži sintaksičku ispravnost.

Bez ambicije da se ulazi u ozbiljnu komparaciju i samo s ciljem boljeg razumijevanja apozicije u arapskom jeziku pokušat će se, poredeći terminološka rješenja u dva odvojena jezička sistema, opravdati stav da se termini *apozicija* u arapskom jeziku i *apozicija* u bosanskom jeziku ne mogu povezati znakom potpune jednakosti.

Apozicija u bosanskom jeziku dodatno pojašnjava antecedent slijedeći njegovu fleksiju, ali je općenitiji pojam od njega, za razliku od apozicije u arapskom jeziku. Formalno se razlikuju i po mjestu koje zauzimaju unutar sintagme u odnosu na antecedent.

*Ključne riječi:* sporedni dijelovi, permutativ, apozicija, izvedeno ime i neizvedeno ime, antecedent.

### Uvod

Prema definiranjima arapskih gramatičara sporedni rečenični dijelovi ili apozitivi (*al-faḍla*) predstavljaju onaj dio rečenice bez kojeg ona može funkcionirati kao smislena cjelina. To su: atribut (*na‘t*), koroboracija (*tawkiḍ*), permutativ (*badal*), apozicija (*‘aṭf al-bayān*) i sadržaj vezan veznikom (*‘aṭf al-nasaq*).

Zadatak ovoga rada je predstaviti dva međusobno slična apozitiva, permutativ i apoziciju, te na osnovi poređenja precizirati njihove međusobne sličnosti i razlike kako bi se izbjegla moguća zamjena njihovih uloga.

Permutativ i apozicija, kao uostalom i drugi apozitivi, nisu posebno predstavljani u gramatikama arapskog jezika pisanim na bosanskom ili njemu srodnim jezicima.<sup>1</sup> Teufik Muftić se u *Gramatici arapskog jezika* u okviru poglavlja o sintaksi kratko osvrnuo i na sporedne dijelove rečenice, bez komparativnog pristupa u njihovu predstavljanju.<sup>2</sup> Izuzetak je *Arapska gramatika u djelu al-Fawā'id al-'abdiyya Mustafe Ejubovića* (poznatijeg kao Šejh Jujo) u obradi Mustafe Jahića koji je ponudio osnovne karakteristike svih sporednih dijelova arapske rečenice i kritički se na njih osvrnuo, pozivajući se na ono što drugi arapski izvori o toj temi kažu.<sup>3</sup>

Cilj ovoga rada je da se na bazi odgovarajućih primjera definiraju osnovne karakteristike permutativa i apozicije u arapskom jeziku, uoče njihove sličnosti i razlike te ponude odgovarajući zaključci koji će pomoći u njihovu prepoznavanju i pravilnom razumijevanju. S istim ciljem kratko ćemo se osvrnuti na ono što gramatika bosanskog jezika kaže o rečeničnom dodatku *apoziciji*, kojim se u prijevodu imenuje i jedan od predstavljenih apozitiva ('*atf al-bayān*).

### Permutativ (al-badal) – uvodne napomene

Najlakše ćemo razumjeti potrebu uvođenja permutativa u rečenicu na osnovi primjera poput onog koji navodi Hasan 'Abbās: *عَدَلَ الْخَلِيفَةَ* ili u prijevodu: *Pravedno je postupio halifa*.<sup>4</sup> Pa, iako je rečenica sintaksički potpuna, nameće se pitanje *Koji halifa?* i potreba da se iskaz proširi takvim pojašnjenjem. Rečenica: *عَدَلَ الْخَلِيفَةَ عُمَرُ Pravedno je postupio halifa Omer* ne ostavlja prostor nedoumici, jer sada tačno znamo o kome se radi. Ime 'Umar dodatno pojašnjava riječ *al-halīfa*, pokušavajući čak zauzeti njeno mjesto, pa se stoga i naziva *badal*, ili zamjena antecedenta. Ako se vratimo na semantiku riječi *badal*, možemo kazati da se radi o masdaru glagola *badala* kojeg Teufik Muftić prevodi imenima: *zamjena, nadomjestak, naknada, odšteta, protu-*

1 U *Gramatici arapskog jezika* Šaćira Sikirića i drugih, zatim u *Udžbeniku arapskog jezika* Radeta Božovića, kao i u *Gramatici arapskog jezika* Darka Tanaskovića i Anđelke Mitrović nismo pronašli sadržaj koji se odnosi na sporedne dijelove arapske rečenice uopće, pa ni ova dva koja su predmet našeg istraživanja. Vidjeti: Šaćir Sikirić, Muhamed Pašić i Mehmed Handžić, *Gramatika arapskog jezika*, Sarajevo, 1981, Starješinstvo Islamske zajednice u SR Bosni i Hercegovini, SR Hrvatskoj i SR Sloveniji; Rade Božović, *Udžbenik arapskog jezika s vježbankom i rječnikom*, Sarajevo, 1984, Starješinstvo Islamske zajednice SR Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije; Darko Tanasković i Anđelka Mitrović, *Gramatika arapskog jezika*, Beograd, 2005, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

2 Teufik Muftić, *Gramatika arapskog jezika*, Sarajevo, 1998, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Izdavačka kuća Ljiljan, str. 518-519.

3 Mustafa Jahić, *Arapska gramatika u djelu al-Fawā'id al-'abdiyya Mustafe Ejubovića*, Sarajevo, 2007, Gazi Husrev-begova biblioteka, str. 319-332.

4 Hasan 'Abbās, *al-Nahw al-wāfi*, III, Kairo, 1980, Dār al-ma'ārif, str. 663.

vrijednost, cijena, ekvivalent, a u kontekstu gramatike prevodi ga terminom *apozicija*.<sup>5</sup>

Permutativ (*al-badal*) je apozitiv, najčešće neizvedeno ime koje supstituira sadržaj antecedenta (*al-mubdal minhu*), pojačava ga i osnažuje. Različiti arapski gramatičari, u čije radove smo imali uvida, ovaj apozitiv definiraju na osnovi njegove samostalnosti u semantičko-sintaksičkom smislu, što ga odlikuje u odnosu na sve ostale apozitive.<sup>6</sup>

A s obzirom na to da se radi o apozitivu, zaključujemo i da dolazi neposredno poslije antecedenta te da slijedi njegovu padežnu fleksiju. Permutativ dolazi bez ikakvog posrednika, npr.: جَاءَ الْأُسْتَاذَ وَوَلِيدًا *Došao je profesor Velid*, gdje je imenica *Velid* permutativ, ili zamjena imenici *al-ustād* kao *al-mubdal minhu*. Permutativ prati sufiksalsnu fleksiju antecedenta, pa će se kazati: مَرَرْتُ بِالْأُسْتَاذِ وَوَلِيدٍ *Prošao sam pored profesora Velida*, gdje ime *Velid* kongruira sa antecedentom, kao i u rečenici: رَأَيْتُ الْأُسْتَاذَ وَوَلِيدًا *Vidio sam profesora Velida*; kongruirajući sa antecedentom, koji je u ovom slučaju objekat, ime *Velid* je u akuzativu.

### Tipovi permutativa

Ovaj tip apozitiva se, s obzirom na smisao realizacije zamjene, dijeli na četiri vrste, a zajednička karakteristika za sve je isto padežno stanje permutativa (*al-badal*), bez obzira na tip i njegovog antecedenta (*al-mubdal minhu*). Klasifikacija je sukladna onome što nalazimo u literaturi koju smo u ovome istraživanju koristili.

**Prvi tip** permutativa je zamjena cjeline cjelinom (*badal al-kull min al-kull*). On se zove još i *istoznačnim permutativom*, (*al-badal al-muṭābiq*), jer je ravnopravan antecedentu po sadržaju, npr.: جِئْتُ مَعَ مَرْيَمَ أَخِيكَ *Došao sam sa Merjemom, tvojom sestrom*, ili u ajetima: صِرَاطَ الْمُسْتَقِيمِ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ <sup>8</sup> *Uputi nas na Pravi put, na Put onih kojima si milost Svoju darovao*, gdje je imenica *širāṭ* (put) u sintagmi sa atributom *mustaqīm* (ispravan, vjerodostojan) zamijenjena istom imenicom objašnjenom odnosnom rečenicom *onih kojima si milost Svoju darovao*, što upućuje na isto značenje.

5 Teufik Muftić, *Arapsko-srpskohrvatski rječnik*, I dio, Sarajevo, 1973, Izvršni odbor Udruženja Ilmije u SR BiH, str. 175.

6 Vidjeti: Muḥammad As'ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya*, al-Maktaba al-'ašriyya, treće izdanje, Bejrut, 1988; Ḥasan 'Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, III; Bahā'uddīn 'Abdullāh bin 'Aqīl, *Šarḥ Ibn 'Aqīl 'alā Alfīyya Ibn Mālik*, kritička obrada: Muḥammad Muḥyī al-Dīn 'Abd al-Ḥamīd, III, Kairo, 1980, Dār Miṣr li al-ṭibā'a; Abū Muḥammad Ġamāl al-Dīn Ibn Hišām, *Awḍaḥ al-masālik ilā Alfīyya Ibn Mālik*, kritička obrada: Muḥammad Muḥyī al-Dīn 'Abd al-Ḥamīd, III, PDF, Bejrut, s.a., al-Maktaba al-'ašriyya.

7 Ḥasan 'Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, III, str. ٨٣٧.

8 Kur'an, *al-Fātiḥa*, 5-6.

Specifičnost ove vrste permutativa, *zamjene cjeline cjelinom* (*badal al-kull min al-kull*) je semantička ravnopravnost sa antecedentom.

**Drugi tip** permutativa je *zamjena cjeline dijelom* (*badal al-ba'd min al-kull*), npr.: قَرَأْتُ الْكِتَابَ نِصْفَهُ Pročitao sam knjigu, pola nje,<sup>9</sup> gdje je cjelina zamijenjena dijelom te iste cjeline, na što upućuje vezana lična zamjenica koja se slaže s antecedentom u rodu i broju. Uvjet za ispravnost ovog permutativa je da bez njega rečenica ne gubi smisao.

**Treći tip** je *zamjena obuhvatnosti* (*badal al-ištimāl*), a realizira se pomoću riječi koje upućuju na neku osobitost antecedenta, ne na njegov materijalni dio.<sup>10</sup> Ova vrsta permutativa dolazi kao odgovor na eventualnu zapitanost primaoca poruke nad smislom iskaza zbog određene nejasnoće, npr.: أَعْجَبْتَنِي الْوَرْدَةُ الرَّائِحَةُ Dopala mi se ruža, njen miris, jer je moguće postaviti pitanje na koju osobinu ruže se glagol odnosi, *boju, izgled, miris*. U ajetu: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ<sup>12</sup> Pitaju te o svetom mjesecu, o ratovanju u njemu, očigledna je zamjena imenice *al-šahr* imenicom *qitāl* kao mogućom osobenošću tog mjeseca, a njihova veza u vidu spojene lične zamjenice dolazi uz prijedlog. Primjer ove vrste permutativa imamo i u stihu pjesnika:

دَرِينِي إِنَّ امْرَأَكَ لَنْ يُطَاعَا وَ مَا أَلْفَيْتَنِي حُلْمِي مُضَاعَا<sup>13</sup>

*Mrzi me, tvoj muškarac se neće pokoriti niti ćeš naći mene, moje snove, izgubljenim*

Jasno je da permutativ, sintagma *hulmī* (moji snovi), koji zamjenjuje spoenu ličnu zamjenicu u ulozi objekta glagola, pojašnjava taj objekat konkretnijim pojmom koji se tiče antecedenta.

Dakle, i u ovom slučaju imamo vezanu ličnu zamjenicu koja permutativ sa antecedentom spaja prateći ga u rodu i broju i pri tome omogućava da rečenica ostvari puni smisao. Uvjet za ispravnost uvođenja ovog permutativa je, kao i u prethodnom primjeru, semantička cjelovitost rečenice u slučaju njegovog isključenja.

**Četvrti tip** je *permutativ objašnjenja* (*al-badal al-mubāyin*). Većina gramatičara ga dijeli na tri vrste, kojima je zajednički cilj objašnjenje pravog smisla sadržaja. Prva vrsta je *permutativ greške* (*badal al-ġalaṭ*), kojim se želi ispraviti nenamjerna jezička pogreška u informaciji jer se nije slijedio

9 Muḥammad As‘ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-‘arabiyya*, str. 838. Prijevod je doslovan, kako bi se sačuvala izvornost arapske rečenice.

10 Ovu vrstu permutativa Mustafa Jahić prevodi kao permutativ implikacije. M. Jahić, *Arapska gramatika u djelu al-Fawā'id al-‘abdiyya Mustafe Ejubovića*, str. 321.

11 Primjer navodi Ḥasan ‘Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, III, str. 668.

12 Kur’an, *al-Baqara*, 217.

13 Stih pjesnika ‘Adī ibn Zayda navodi Muḥammad As‘ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-‘arabiyya*, str. 841.

pretpostavljeni smisao, npr.: *كُنْتُ مَعَ وَلِيدِ خَالِدٍ Bio sam sa Velidom, (ne, nego) sa Halidom*. Druga vrsta ovog tipa permutativa je *permutativ zaborava (badal al-nisyān)*, kojim se ispravlja greška nastala kao posljedica zaboravnosti, npr.: *عَدَدُ الطَّلَابِ خَمْسَةٌ أَرْبَعَةٌ Broj studenata je pet, ne, četiri*. U ovom slučaju, kao i u prethodnom, permutativ se sa antecedentom ne povezuje preko spojene lične zamjenice. Treća vrsta je *permutativ odustajanja (badal al-idrāb)*, koji se od prethodnih razlikuje po tome što je pojam koji se zamjenjuje spomenut ciljano, ali se od njega odustalo u toku govora bez negiranja, kao da se nije ni spomenuo, npr.: *سَأَقْضِي فِي الْقَاهِرَةِ أَسْبُوعًا شَهْرًا Provešću u Kairu sedmicu, (ne, nego) mjesec*.<sup>14</sup>

Hasan ‘Abbās navodi mogućnost upotrebe veznika *bal* u sva tri primjera *permutativa objašnjenja*, kako bi se spriječilo nerazumijevanje sadržaja.<sup>15</sup> U tom slučaju posljednji primjer bi glasio: *سَأَقْضِي فِي الْقَاهِرَةِ أَسْبُوعًا بَلْ شَهْرًا Provešću u Kairu sedmicu, (ne, nego) mjesec*, te bi ime *šahran*, slijedeći principe arapske gramatike, tretirali kao *sadržaj vezan veznikom (al-ma ‘ūf)*, a ne kao permutativ.

### Formalno-sintaksičko određenje permutativa

Permutativ se ne mora slagati sa antecedentom u određenosti, tako da i *al-badal* i *al-mubdal minhu* mogu biti određeni, neodređeni, ali i različite određenosti, kao što je slučaj u primjeru ajeta: *وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ صِرَاطٍ إِلَى اللَّهِ A Ti, zaista, upućuješ na Pravi put, na Put Allahov*<sup>16</sup> gdje je očito neodređena imenica *širāṭ* zamijenjena istom tom imenicom koja je u ulozi prvog člana aneksije.

Permutativ može biti i glagol koji zamjenjuje glagol, kao i rečenica koja zamjenjuje rečenicu. Primjer zamjene glagola glagolom imamo u ajetima: *وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلِقْ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا A ko to radi, iskusiće kaznu, patnja će mu na onome svijetu udvostručena biti i vječno će u njoj ponižen ostati*, u kojem je glagol *yudā‘af* permutativ glagolu *yalqa*.<sup>17</sup>

Primjer zamjene rečenice rečenicom nalazimo u ajetu: *وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ، أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ، وَجَنَاتٍ وَعُيُونٍ Bojte se onoga koji vam daruje ono što*

14 Vidjeti: Muḥammad As‘ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-‘arabiyya*, str. 839; Hasan ‘Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, III, str. 670-673; Ibn ‘Aqīl, *Šarḥ Ibn ‘Aqīl ‘alā Alfīyya Ibn Mālik*, str. 249-251.

15 Hasan ‘Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, str. 673.

16 Kur’an, *al-Šūrā*, 52-53. Primjere navode Muḥammad As‘ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-‘arabiyya*, str. 842; Hasan ‘Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, III, str. 675; Muḥammad bin al-Ḥasan al-Raḍī, al-Astrabādi, *Šarḥ al-Raḍī ‘alā Kafīya Ibn Ḥāğib*, obrada: Yūsuf Ḥasan ‘Umar, Tarabulus, I-IV, Libija, Ġāmi‘a Qār Yūnus, 1975, II, str. 380.

17 Kur’an, *al-Furqān*, 68-69.

znate: *daruje vam stoku i sinove, i bašče i izvore*, gdje je druga rečenica أمدمك zamjena prvoj istoj takvoj rečenici أمدمك.<sup>18</sup>

S obzirom na to da je permutativ supstitucija sadržaja antecedenta ili njegovog dijela, ili nekog njegovog značenja, a ne njegovo pojašnjenje, moguće je izostaviti ga a da se struktura rečenice ne naruši. Kao argument moguće je izdvojiti bilo koji od navedenih primjera permutativa, npr.: أُعْجِبْتِي الْوَرْدَةَ رَائِحَتُهَا *Dopala mi se ruža, njen miris* i uočiti da i bez imena ša sufiksom koji ga povezuje sa antecedentom imamo potpunu rečenicu: أُعْجِبْتِي الْوَرْدَةَ *Dopala mi se ruža*.

Osim toga, *permutativ zamjene cjeline cjelinom* može zamijeniti mjesto sa antecedentom, a da rečenica opet zadrži isti smisao, što se može demonstrirati na spomenutom primjeru: جِئْتُ مَعَ مَرِيَمَ أُخْتِكَ *Došao sam sa Merjemom, tvojom sestrom*. Tako je moguće u istom značenju kazati i: جِئْتُ مَعَ أُخْتِكَ مَرِيَمَ *Došao sam sa tvojom sestrom Merjemom*, uvažavajući činjenicu da se radi o samo jednoj sestri. U slučaju da je više sestara, ime Merjem bi obavljalo funkciju apozicije i u tom slučaju zamjena ne bi bila moguća.

### Apozicija ('atf al-bayān) – uvodne napomene

Prema definicijama koje nalazimo kod gramatičara u čije radove smo imali uvida i koji su citirani u ovome radu, u funkciji apozicije (u arapskoj gramatici 'atf al-bayān) je neizvedeno ime koje se uvodi u rečenicu bez posredovanja veznikom s ciljem pojašnjenja ili specificiranja antecedenta.<sup>19</sup>

S obzirom na semantiku imena 'atf (vraćanje, naginjanje), arapski gramatičari su ga prvobitno odabrali kako bi definirali ulogu apozitiva koji kongruira sa drugim sadržajem u njegovoj fleksiji, te je taj termin mogao biti odrednica i svim drugim apozitivima.<sup>20</sup> Drugi dio sintagme u imenu ovog apozitiva, al-bayān, upućuje na ekspliciranje ili tumačenje. Apozicija u arapskom jeziku ('atf al-bayān) je, dakle, apozitiv koji ima ulogu *objašnjenja* (tawdīh) ili *eksplikacije* (bayān) pojma iza kojeg slijedi dodatnom informacijom o njemu, pa po tome slični atributu, ali i permutativu. Nije onda čudno da se termini 'atf al-bayān i badal prevode na isti način, terminom *apozicija*. To govori u prilog činjenici da se, u nekoj vrsti pojednostavljenog tumačenja ovih sporednih

18 Kur'an, al-Šu'arā', 132-134. Primjere navode: Muḥammad As'ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya*, str. 843; Ḥasan 'Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, III, str. 686.

19 Vidjeti: Muḥammad As'ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya*; Ḥasan 'Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, III; Bahā'uddīn 'Abdullāh bin 'Aqīl, *Šarḥ Ibn 'Aqīl 'alā Alfīyya Ibn Mālik*; Abū Muḥammad Ġamāl al-Dīn Ibn Hišām, *Awḍaḥ al-masālik ilā Alfīyya Ibn Mālik*; Muštafā Ḥamīda, *Asālīb al-'atfī al-Qur'ān al-Karīm*, Kairo, 1999, al-Šarika al-mišriyya al-'ālamīyya li al-našr, Longman.

20 Muštafā Ḥamīda, *Asālīb al-'atfī al-Qur'ān al-Karīm*, str. 427.



dijelova rečenice, permutativ (*al-badal*) i apozicija (*‘atf al-bayān*) smatraju jednim rečeničnim dijelom.<sup>21</sup>

Ako obratimo pažnju na tip imena koje može biti u ulozi apozicije u arapskom jeziku, zaključujemo da se, najčešće, radi o neizvedenom imenu.<sup>22</sup>

### Formalno-sintaksičko određenje apozicije (*‘atf al-bayān*)

Gramatičari navode nekoliko uvjeta koje ime mora ispoštovati da bi obavljalo ulogu apozicije u arapskom jeziku, odnosno, nekoliko je karakteristika na osnovi kojih možemo prepoznavati ovaj apozitiv. Na prvom mjestu treba kazati da ovu funkciju može obavljati isključivo ispoljeno ime (*ism zāhir*), a nikako se ne može podrazumijevati iz samog konteksta. Zatim, treba naglasiti da apozicija ne može slijediti ličnu zamjenicu u službi antecedenta, jer, ukoliko lična zamjenica ima apozitiv (*al-tābi ‘*), radi se o permutativu. Objašnjenje je u činjenici da apozicija treba biti jasniji, određeniji pojam od sadržaja iza kojeg dolazi, a u ovom slučaju lična zamjenica je određenija. Nadalje, slijedom pravila da se jedan sadržaj ne može samim sobom pojasniti (*bayyana*), ime u ulozi apozicije, za razliku od permutativa, ne može biti istog korijena kao i antecedent.

Objašnjenje (*tawdīh*) kao osnovna funkcija apozicije može se odnositi na određeno ime ili na neodređeno ime, a u tom slučaju se radi o specificiranju (*taḥṣīṣ*), npr.: سَمِعْتُ صَوْتًا صَرَاخًا *Čuo sam glas, vrisak*, gdje su apozicija i njen antecedent neodređeni, ali apozicija nudi više informacija o kakvom se tipu glasa radi, odnosno specificira ga. Ista osobenost se ogleda i u primjeru iz Kur’ana: <sup>23</sup> مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُنْسَقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ *Pred njim će Džehennem biti - i on će biti pojen odvratnom kapljevinom*, gdje je ime *šadīd* (gnoj) u funkciji pojašnjenja imena ispred, *mā’*, što je prevodilac u slobodnijem prijevodu zamijenio atributivnom sintagmom *odvratnom kapljevinom*. Ovdje treba napomenuti da je u rječniku *Mu‘ğam i ‘rāb alfāz al-Qur’ān al-Karīm* ime *šadīd* prepoznato kao permutativ, budući da je antecedent neodređen.<sup>24</sup>

Al-Nādirī navodi ajet: <sup>25</sup> أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامٌ مَسَاكِينٍ *Ili da se iskupi time što će, ravno tome, nahraniti siromahe* kao argument da apozicija može imati neodređeni antecedent, što je prihvaćeno od strane sljedbenika Škole u Kufi, a

21 Teufik Muftić, *Arapsko-srpskohrvatski rječnik*, II dio, str. 2287.

22 Gramatičari Škole u Kufi su umjesto ovog termina koristili termin *al-tarğama*. Vidjeti: Muḥammad As‘ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-‘arabiyya*, str. 847.

23 Kur’an, *Ibrāhīm*, 16. Primjer navodi Ibn Hišām, *Šarḥ qatr al-nidā’ wa ball šadā*, str. 325.

24 Vidjeti: Muḥammad Sayyid Ṭantāwī, *Mu‘ğam i ‘rāb alfāz al-Qur’ān al-Karīm*, obrada: al-Šayḥ Muḥammad Fahīm Abū Ubayya, Libanon, 1997, Maktaba Lubnān nāširūn, str. 332.

25 Kur’an, *al-Mā’ida*, 95.

nasuprot stavu većine sljedbenika Škole u Basri.<sup>26</sup> Oni u ovom slučaju apozitiv iza neodređenog imena prepoznaju kao *permutativ*. Ovaj ajet navodi i Ibn Hišām, citirajući objašnjenje al-Fārisīja da riječ طَعَامٌ u ovom primjeru može biti i permutativ (*badal*) i apozicija (*bayān*).<sup>27</sup>

U primjeru: جاءَ أَخُو خَالِدٍ عَمْرُو Došao je Halidov brat, Amr, određeno ime أَخُو dodatno je pojašnjeno konkretnijom, vlastitom imenicom عَمْرُو u ulozi *apozicije*, pod uvjetom da se radi o više braće. Ovakva razilaženja gramatičara, kao i naizgled istovjetni primjeri za oba rečenična dijela, navode na zaključak da se radi o dva veoma slična apozitiva među kojima je granica različitosti, često, teško prepoznatljiva.

### ***Apozicija kao prijevod termina ‘atf al-bayān***

S ciljem boljeg razumijevanja apozitiva koji arapska gramatika imenuje terminom *‘atf al-bayān* ili u prijevodu *apozicija*, kratko ćemo se osvrnuti na, istim terminom označen, rečenični dio u gramatici bosanskog jezika.<sup>28</sup>

*Gramatika bosanskoga jezika* autōrā Jahića, Halilovića i Palića, uz zajednički uvod za apoziciju i atribut, predstavlja *apoziciju* kao konstrukciju dva imena, bez puno uvjeta i osobenosti vezivanja. Arapska gramatika, kao što smo to pokazali, apoziciju (*‘atf al-bayān*) definira na osnovi više kriterija poput vrste imena u ovoj funkciji s obzirom na derivaciju, zatim njegove pozicije i značenja u odnosu na antecedent, te, obavezno, na bazi sličnosti i razlika sa drugim apozitivima.

Spomenuta *Gramatika bosanskoga jezika* definira apoziciju kao „nesamostalni rečenični član koji supstantivnu riječ preko koje se uvodi u rečenicu određuje po kakvu svojstvu i pri tome su potpuno ili djelomično kongruentni sa antecedentom“.<sup>29</sup> Apozicija, dakle, ne čini sintagmatsku zajednicu sa antecedentom (upravnim imenom), nego zajedno sa atributom predstavlja posebnu funkcionalnu jezičku zajednicu, te se navode kao *nesamostalni rečenični članovi*. Nesamostalnost apozicije, prema objašnjenju autōrā, temelji se na činjenici da u rečenici svoju funkciju gradi, ipak, posredstvom nekog rečeničnog člana iskazanog substantivnom riječi. U primjeru kojeg autori

26 Vidjeti: Muḥammad As‘ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-‘arabiyya*, str. 847.

27 Vidjeti: Ibn Hišām, *Šarḥ qatr al-nidā’ wa ball ṣadā*, str. 323; Ibn Hišām, *Awḍaḥ al-masālik ilā Alfīyya Ibn Mālik*, IV, str. 310-311.

28 Naglašavamo da predstavljanje apozicije u bosanskom jeziku nije jedan od postavljenih zadataka ovog rada, već su u cilju boljeg razumijevanja apozicije unutar arapske gramatike ponuđene neke informacije o ovom rečeničnom dijelu. Komparativni pristup i analiza apozicije u dva jezička sistema prevazilazi dosege ovog rada i kao tema zaslužuje da bude predmet posebnog istraživanja.

29 Dževad Jahić, Senahid Halilović, Ismail Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica, 2000, Dom štampe Zenica, str. 402.



navode: *E što je mene brat Lutvo znao ismijati*, ulogu apozicije nosi imenica *brat*.<sup>30</sup> Ako povučemo paralelu sa rečeničnim dijelom označenim u arapskoj gramatici terminom '*atf al-bayān*', možemo kazati da se također radi o posebnoj sintaksičkoj kategoriji prepoznatoj kao *faḍla* ili sporedni dio rečenice. Međutim, '*atf al-bayān*' u arapskom jeziku određeniji je pojam u odnosu na ime koje slijedi, za razliku od apozicije u bosanskom jeziku, i kao apozitiv dolazi uvijek poslije imena. U bosanskom jeziku, ime koje obavlja funkciju apozicije može stajati i ispred i iza imena, kao u primjeru rečenice: *Odveo me jedan Belgijanac, rudar, u svoju domovinu*.<sup>31</sup> Ime *rudar* u ovom slučaju je u ulozi apozicije te se taj redosljed prepoznaje i po uvođenju zareza koji odvaja antecedent od apozicije zbog inverzije u redosljedu. Imajući u vidu pravila arapske gramatike, u ovakvoj rečenici na arapskom jeziku bi u ulozi apozicije bila definirana imenica Belgijanac, kao konkretniji pojam. Iz ovih primjera primjećujemo da ime koje obavlja funkciju apozicije u bosanskom jeziku nije konkretniji nego općenitiji pojam, kao i to da može mijenjati mjesto u odnosu na ime na koje se odnosi. Na osnovi definicija, kao i formalnih obilježja apozicije iz primjera koji su navedeni, primjećujemo da je i u bosanskom i arapskom jeziku apozicija slična atributu, jer oba apozitiva dodatno pojašnjavaju antecedent i s njim su kongruentni u padežnoj fleksiji.

### Sličnosti i razlike apozicije i permutativa u arapskom jeziku

Sličnosti među apozitivima postoje, međutim, one između apozicije i permutativa tipa zamjene cjeline cjelinom (*badal al-kull min al-kull*) mogu biti posebno zbnjujuće. Kao što smo već kazali, u funkciji i apozicije i permutativa uglavnom je neizvedeno ime čiji je zadatak dodatno pojasniti antecedent i upotpuniti ga. Kako bi se lakše shvatile njihove posebnosti, navest ćemo osnovne razlike. Permutativ može biti različite određenosti u odnosu na antecedent, što se ne odnosi i na apoziciju. Permutativ je samostalan u svom semantičkom sadržaju, tako da pokušava zamijeniti antecedent u njegovoj sintaksičkoj ulozi, pa je rečenica semantički i sintaksički ispravna i bez njega, dok to apozicija ne može, jer se bez nje narušava smisao rečenice i ne postiže se željena informacija.<sup>32</sup> Nadalje, apozicija treba biti jasniji i poznatiji pojam u odnosu na antecedenta, u suprotnom radi se o permutativu. U ulozi apozicije nikada ne mogu biti ni zamjenica, ni glagol, ni rečenica, niti joj oni mogu biti antecedenti, kao što je to moguće kada se radi o permutativu.<sup>33</sup>

30 Isto, str. 394.

31 Isto, str. 402.

32 Ovu osobinu jednostavno je demonstrirati na već spomenutom primjeru جاء أخو خالد عمرو u kome je ime عمرو apozicija imenu أخو pod uvjetom da se radi o više braće.

33 Pravila su preuzeta iz više djela kao presjek onoga što nalazimo u njima. Vidjeti: al-Ġalāyīnī, *Ġāmi' al-durūs al-'arabiyya*, str. 574-576; Ibn Hišām, *Šarḥ qatr al-nidā' wa*

Imajući u vidu navedene karakteristike, važno je napomenuti da je razlika istinski opravdana u situacijama kada nije moguće izostaviti apozitiv i sačuvati sintaksičku ispravnost rečenice. U takvim primjerima nesumnjivo je riječ o apoziciji, kao u primjerima poput *رندةُ سافرَ محمدٌ أخوها*<sup>34</sup>. Sintagma *أخوها* sadrži ličnu zamjenicu koja je spaja sa subjektom rečenice i u funkciji je apozicije imenu محمدٌ i, ukoliko bi se elidirala, rečenica bi izgubila poveznicu sa subjektom. Druga situacija u kojoj je moguća samo funkcija apozicije jeste nemogućnost zamjene mjesta konkretnog apozitiva i antecedenta a da se naruši sintaksička struktura rečenice, kao u primjeru stiha:

أنا ابنُ التارِكِ البَكْرِيِّ بِشْرِ عَلَيْهِ الطَّيْرُ تَرْقِيهِ وَقُوعًا<sup>35</sup>

*Ja sam sin onog koji je ostavio al-Bakrija Bišra,  
nad njim ptice nadlijeću čekajući da mrtav padne.*

U ovom stihu ime بِشْرِ dodatno pojašnjava ime البَكْرِيِّ unutar kvazigenitivne veze. Imajući u vidu osobenosti ovakve sintagme, zamjena mjesta nije moguća jer bi ime sa tenvinom (بشْرٍ) bilo drugi član aneksije (*muḍāf ilayhi*) u kojoj je imenica sa određenim članom njen prvi dio (*muḍāf*), što nije dopušteno. Stav gramatičara je da konkretni apozitiv može biti samo apozicija, nikako permutativ.

Suprotno tome, permutativ tipa zamjene cjeline cjelinom može zamijeniti mjesto sa antecedentom a da rečenica sačuva isti smisao, pa tako možemo kazati *مَرَرْتُ بِمَرْيَمَ أَخْتِكَ* *Prošao sam pored Merjeme, tvoje sestre*, ali i *مَرَرْتُ بِأَخْتِكَ* u značenju *Prošao sam pored tvoje sestre Merjeme*. U ovom primjeru podrazumijeva se da je Merjema jedina sestra, kako bi bio zadovoljen uvjet za funkciju permutativa prvog tipa.

## Zaključak

Permutativ (*badal*) i apozicija (*'atf al-bayān*) u arapskom jeziku su dva sporedna rečenična dijela čija sličnost može zbuniti i ozbiljnije znalce ovoga jezika. Uspoređujući definicije permutativa i apozicije, zaključili smo da oba sporedna dijela imaju zadatak da pojasne antecedent i da, u određenim situacijama, između permutativa kojeg smo imenovali terminom *zamjena cjeline cjelinom* i apozicije nema niti formalne niti značenjske razlike. U prilog tome

*ball šadā*, str. 324-327; Ḥasan 'Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, III, str. 538-554; Muḥammad As'ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya*, str. 847-849.

34 Muḥammad As'ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya*, str. 848.

35 Stih pjesnika al-Marāra ibn Sa'da; isti primjer navode Muṣṭafā al-Ġalāyīnī, *Ġāmi' al-durūs al-'arabiyya*, str. 242; Ibn Hišām, *Šarḥ qatr al-nidā' wa ball šadā*, str. 325; Muḥammad As'ad al-Nādirī, *Naḥw al-luġa al-'arabiyya*, str. 849; al-Raḍī, *Šarḥ al-Raḍī 'alā Kaḥfiya Ibn Ḥāḡib*, II, str. 382, 395.

govori i činjenica da se u *Rječniku* Teufika Muftića oba termina, i *badal* i *'aṭf al-bayān*, prevode istim, *apozicijom*.

U funkciji permutativa najčešće prepoznamo neizvedeno ime koje ima zadatak da pojača i osnaži antecedent, ali i sa intencijom da zauzme njegovo mjesto. Ono što odlikuje ovaj apozitiv u odnosu na druge, pa i apoziciju, jeste njegova pokretljivost u sintaksičkom kontekstu i samostalnost u semantičkom. S obzirom na semantiku koju postiže pokušavajući zamijeniti antecedent, razlikujemo četiri tipa permutativa, od kojih samo prvi, *zamjena cjeline cjelinom* (*badal al-kull min al-kull*), zbunjuje svojom sličnošću sa apozicijom.

Osnovni uvjet da neko ime može biti u funkciji apozicije u arapskom jeziku jeste da se radi o neizvedenom imenu (*ism ḡāmid*), koje se slaže sa antecedentom u padežu i sa kojim dijeli isti regens. Apozicija u arapskom jeziku određeniji je pojam u odnosu na antecedent i u toj se ulozi ne mogu naći zamjenica, glagol, kao ni rečenica. Prevodilačko rješenje za ovaj tip apozitiva, *apozicija*, kao što su to primjeri pokazali, ne odgovara uvijek u potpunosti onome na što izvorni termin (*'aṭf al-bayān*) upućuje, a razloge prepoznamo u različitosti dva jezička sistema.

### **Permutative (al-badal) and Apposition ('aṭf al-bayān) in the Arabic Language - Similarities and Differences**

#### **Abstract**

This paper examines two secondary elements of a clause in the Arabic language, namely the permutative and the apposition. The permutative is a noun complement that follows the noun as the appositive and tries to additionally explain it or even take its place, which justifies the semantics of the term *badal* (permutation). Furthermore, the rules say that a non-derived noun can act as the permutative, and owing to the different semantics it creates, four different types of the permutative are defined and they all keep case agreement with the antecedent in all forms. The apposition in the Arabic language is characterised by the function of additional explanation of the antecedent with which it shares the same case inflexion, which brings it closer to the permutative, but what separates them is the fact that the permutative is independent in its semantic content and it can replace the antecedent, while the clause stays syntactically correct. Without an ambition to make a serious comparison and with the sole aim of a better understanding of the apposition in the Arabic language, by comparing terminological solution in two separate language systems, we will try to justify the attitude that an equal sign between the terms apposition in the Arabic language and the apposition in the Bosnian language cannot be put to the fullest extent. The apposition in the Bosnian

language additionally explains the antecedent, following its inflexion, but it is a more general term than the latter, as opposed to the apposition in the Arabic language. Formally, they differ by the place they take within a syntagm in relation to the antecedent.

*Key words:* secondary elements, permutative, apposition, derived nouns and non-derived nouns, antecedent.